

УДК 336.14:352
JEL H72

МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

О. Рубай, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0001-6103-8422

Л. Синявська, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-2723-9551

А. Колодій, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-9320-6379

Львівський національний університет природокористування

<https://doi.org/10.31734/economics2024.31.014>

Рубай О., Синявська Л., Колодій А. Місцеві бюджети в умовах фінансової децентралізації

Досліджено роль місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації як одного із ключових реформних процесів в Україні для забезпечення ефективного розвитку місцевих громад. Вивчено формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації з метою посилення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування. Завдяки систематизації літературних джерел щодо дослідження ролі місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації з'ясовано, що такий бюджет є основним джерелом фінансування місцевих потреб у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, соціального захисту, благоустрою тощо, оскільки створення ОТГ дозволило об'єднати малі громади у більші, які мають більшу кількість населення та ресурсів. Це дало змогу органам місцевого самоврядування краще виконувати свої функції та ефективно фінансувати розвиток своїх територій.

Проаналізовано дохідну частину бюджету адміністративно-територіальної одиниці на прикладі бюджету Дрогобицької міської територіальної громади, й виявлено, що фінансова децентралізація привела до значного зростання доходів місцевих бюджетів. Дослідження показали, що найбільшу питому вагу у структурі дохідної частини місцевих бюджетів займають податкові надходження – ПДФО, єдиний податок, податок на майно, відмінне від земельної ділянки. Отож, керівникам об'єднаних громад доцільно зосередити увагу на розвитку приватного підприємництва, легалізації трудових відносин, підвищенні заробітної плати в суб'єктах господарювання та інших заходах, спрямованих на збільшення надходжень від адміністрування податку на доходи фізичних осіб. На основі дослідження з'ясовано, що децентралізація відкриває нові можливості для розвитку місцевих громад, а ефективне наповнення та використання місцевих бюджетів є ключовим фактором успішної децентралізації.

Ключові слова: місцевий бюджет, місцеве самоврядування, фінансова децентралізація, об'єднана територіальна громада.

Rubai O., Syniavska L., Kolodii A. Local budgets in the conditions of financial decentralization

The article examines the role of local budgets in the conditions of financial decentralization, as one of the key reform processes in Ukraine to ensure effective development of local communities. The purpose of the article is to study the formation of local budgets in conditions of decentralization to strengthen the financial capacity of local self-government bodies. The systematization of literary sources on the study of the role of local budgets in the conditions of financial decentralization made it possible to find out in the work that it is the main source of financing local needs in the fields of education, health care, culture, social protection, improvement and other areas since the creation of the UTC allowed to unite small communities into larger ones with more population and resources. This enables local self-government bodies to better perform their functions and effectively finance the development of their territories.

An analysis of the revenue part of the budget of the administrative-territorial unit was carried out using the example of the budget of the Drohobych city territorial community, which showed that financial decentralization led to a significant increase in local budget revenues. Studies have shown that the largest specific share in the structure of the revenue part of local budgets is provided by tax revenues, namely a personal income tax, a single tax, and a tax on property other than land. Based on this, it is expedient for the heads of united communities to focus on the development of private entrepreneurship, legalization of labor relations, wage increases in business entities, and other measures aimed at increasing income from the administration of personal income tax. Based on the conducted research, it is found that decentralization opens up new opportunities for the development of local communities, and the effective filling and use of local budgets is a key factor in successful decentralization.

Keywords: local budget, local self-government, financial decentralization, united territorial community.

Постановка проблеми. Реформування бюджетної системи України, зокрема децентралізація фінансів, є одним із ключових пріоритетів державної політики. Цей процес спрямований на посилення самостійності місцевих громад та їхньої відповідальності за розвиток власних територій.

Незважаючи на виклики, зумовлені військовою агресією РФ в Україні, місцеве самоврядування показало, наскільки воно стійке та спроможне гідно протистояти будь-яким викликам, зокрема й у фінансовій частині, сумлінно виконуючи свою роботу.

Оговтавшись від шоку війни, органи місцевого самоврядування (ОМС) продемонстрували належну підтримку не тільки силам тероборони, ЗСУ та національної безпеки, але й внутрішньо переміщеним особам, які потребували прихистку, й надалі виконують узяті на себе зобов'язання, забезпечуючи населення всім необхідним. Організація та забезпечення діяльності тероборони, матеріально-технічна допомога ЗСУ, залучення допомоги іноземних партнерів – це ті речі, які ОМС узялися підтримувати із самого початку ганебного вторгнення РФ, забезпечуючи при цьому постійну підтримку всіх сфер життєдіяльності громадян на місцевому рівні (допомога внутрішньо переміщеним особам, підтримка релокованого бізнесу, організація укриттів, надання послуг на високому рівні). І це все, незважаючи на щоденні обстріли й завдяки ефективно проведеній реформі децентралізації, яка дала змогу ОМС отримати автономні, самостійні, належні фінансові ресурси, які відіграли головну роль у протистоянні викликам [7].

Звісно, вторгнення окупаційних військ внесло корективи в роботу органів місцевого самоврядування та негативно позначилося на його фінансовій і матеріальній основах. Зокрема від низки проєктів довелося відмовитися, пристосуватися до нових реалій і налагодити роботу, сформували різні програми підтримки суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації широко досліджують науковці. Так, Т. М. Болгар, Н. А. Пачева зазначають, що роль місцевих бюджетів дуже важлива, адже вони – основа забезпечення конституційних гарантій та реалізації державної регіональної політики, головне джерело фінансових ресурсів для утримання і розвитку місцевого господарства, вирішення соціальних проблем [1, с. 7].

На важливості фінансової децентралізації також наголошують В. П. Кравченко, Є. М. Гудим, які стверджують, що фінансова децентралізація є однією з фундаментальних умов незалежності та життєздатності органів місцевої влади [5, с. 42]. Такої самої думки дотримуються й інші дослідники, зокрема Ю. О. Раделицький зауважує, що функціонування місцевих бюджетів визначається особливостями розвитку держави і регіонів, рівня централізації повноважень та бюджетних ресурсів,

їхнім розмежуванням між державою та органами місцевого самоврядування в умовах фінансової децентралізації. Ключовою ознакою місцевих бюджетів має бути його самостійність, яка полягає у спроможності органів місцевого самоврядування самостійно складати, затверджувати та виконувати місцеві бюджети в контексті покладених на них функцій і забезпечення розвитку регіонів і територіальних громад [9, с. 10]. Водночас низка дослідників стверджує, що реформа відіграла позитивну роль у спротиві широкомасштабному російському вторгненню та вважає, що реформу місцевого самоврядування та децентралізації потрібно продовжувати [6]. Проте в умовах сьогодення малодослідженими залишаються питання розвитку бюджетів об'єднаних територіальних громад (ОТГ) з урахуванням фінансової децентралізації та зміни ролі органів місцевого самоврядування у забезпеченні соціально-економічного розвитку громади.

Постановка завдання. Наше завдання – дослідження формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації з метою посилення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу. Система суспільних фінансів – основа функціонування місцевого самоврядування. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування» місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [3]. Місцевим бюджетам належить чільне місце в системі суспільних фінансів, яка є сукупністю економічних відносин, пов'язаних з формуванням, розподілом та використанням централізованих і децентралізованих фінансових ресурсів, які спрямовуються на задоволення загальнодержавних, регіональних і місцевих потреб.

Місцевий бюджет – це фінансовий план, який визначає доходи і видатки на певний період часу. Він є основним документом, який регулює фінансову діяльність територіальної одиниці та її виконавчого органу.

Особливу увагу слід при цьому звернути на такі важливі особливості місцевих бюджетів (рис. 1).

У контексті України місцевий бюджет є важливим інструментом забезпечення місцевого самоврядування. Це пов'язано з децентралізацією влади та посиленням ролі місцевого самоврядування і дає змогу самостійно вирішувати питання

місцевого значення, забезпечуючи при цьому ефективну та прозору фінансову діяльність.

Місцеві бюджети істотно позначаються на розвитку територіальної громади. Вони є основним джерелом фінансування місцевих потреб у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, соціального захисту, благоустрою та інших сферах. Створення ОТГ дозволило об'єднати малі громади у більші, які мають більшу кількість населення та ресурсів.

Це дало змогу органам місцевого самоврядування краще виконувати свої функції, зокрема:

- забезпечувати надання якісних послуг населенню, таких як освіта, медицина, культура, соціальний захист;
- розвивати інфраструктуру, зокрема дороги, заклади освіти, медичні й культурні заклади;
- залучати інвестиції та створювати робочі місця.

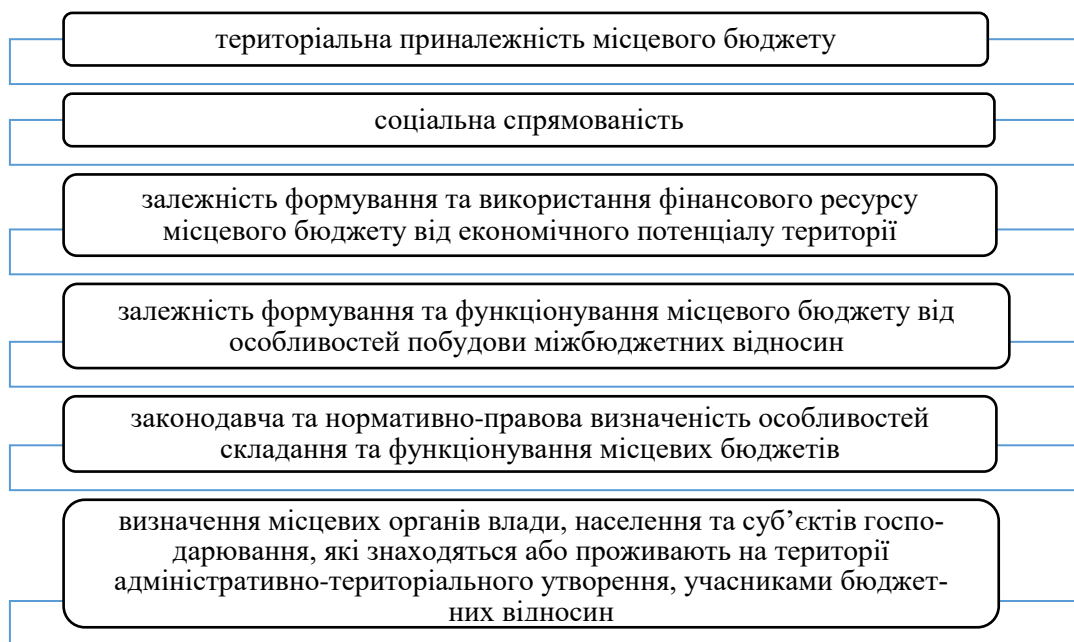

Рис. 1. Основні ознаки місцевих бюджетів [4; 8]

Створення ОТГ є одним із ключових елементів реформи децентралізації в Україні. Ця реформа спрямована на зміцнення місцевого самоврядування та підвищення якості життя громадян. Досягнення економічного зростання українських регіональних утворень зумовлює вирішення актуального завдання щодо питання зміцнення фінансової бази місцевих органів управління завдяки збільшенню податкових надходжень, зокрема місцевих податків.

Дослідження теоретичних засад щодо процесу формування бюджетів місцевих громад зумовили виникнення передумов до проведення практичної експрес- та поглибленої діагностики тенденцій розвитку й запровадження бюджетів місцевих рівнів в Україні. Дослідження процесу формування бюджету, виявлення важливих закономірностей, запобігання проблемам, які з'являються при виконанні бюджету в сучасних умовах, вимагають аналізу дохідної та видаткової частин місцевого бюджету, зокрема власних доходів загального фонду місцевих бюджетів і трансфертів із державного до місцевого бюджету (табл. 1).

Упродовж досліджуваного періоду доходи загального фонду Дрогобицької міської територіальної громади окреслюють позитивну тенденцію до зростання, проте трансферти з державного бюджету до бюджету територіальної громади скоротились. Зростання власних доходів та зниження офіційних трансфертів до бюджетів місцевого рівня є передусім наслідком проведення реформи децентралізації.

Для поповнення дохідної частини місцевого бюджету збільшують значення податкових надходжень і ролі місцевих податків, які стають вагомим стимулом для органів місцевого самоврядування до самостійних дій щодо розвитку податкового потенціалу. Бюджетна незалежність – це найважливіший інструмент фінансової децентралізації громади. Це корисно для покращання стану економічних можливостей громад усіх регіонів України, надання органам місцевого самоврядування можливості та спроможності виконувати поточні зобов'язання та зобов'язання щодо фінансування інвестицій (табл. 2).

Таблиця 1

Доходи загального фонду Дрогобицької міської територіальної громади*

Показник	Рік			Темпи зростання, %; (+,-)
	2021	2022	2023	
Власні доходи загального фонду місцевих бюджетів (без урахування трансфертів), млн грн	425,6	731,9	796,3	187,1
Трансферти державного бюджету місцевим бюджетам, млн грн	456,1	382,2	351,9	77,2
Разом доходи загального фонду місцевих бюджетів, млн грн	881,7	1114,1	1148,2	130,2
Частка трансферів державного бюджету до місцевих у доходах загального фонду місцевих бюджетів, %	51,7	34,3	30,6	- 21,1 в.п.

*Джерело: розроблено авторами на основі [2]

Таблиця 2

Доходи Дрогобицької міської територіальної громади*

Доходи	2021 р.		2022 р.		2023 р.		Темпи зростання 2023 до 2021, %
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	
Податкові	469,3	48,42	729,7	63,51	808,0	66,72	172,17
Неподаткові	33,6	3,46	24,8	2,16	37,6	3,12	111,90
Від операцій із капіталом	10,2	1,05	12,4	1,08	14,5	1,19	142,16
Офіційні трансферти	456,1	47,06	382,2	33,26	351,9	29,03	77,15
Цільові фонди	0,006	0,0	0,059	0,01	0,063	0,01	-
Разом	969,2	100	1149,1	100	1212,1	100	125,06

*Джерело: розроблено авторами на основі [2]

Спостерігаємо позитивну динаміку в наповненні бюджету Дрогобицької міської територіальної громади на 25,06 %. У структурі доходів місцевого бюджету громади за 2021–2023 роки найбільшу частку займають податкові надходження, які зросли з 48,42 % у 2021 р. до 66,72 % у 2023 р., а також офіційні трансферти, які зменшились з 47,06 % у 2021 р. до 29,03 % у 2023 р. Податкові надходження – основне джерело формування до-

ходів бюджету, і від їхнього обсягу залежить фінансова стабільність держави. У структурі доходів загального фонду місцевого бюджету найбільшу частку займає податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) та відіграє провідну роль у наповненні місцевих бюджетів України. Його частка у структурі доходів місцевих бюджетів становить понад 60 %, що робить його найбільшим джерелом власних надходжень (рис. 2).

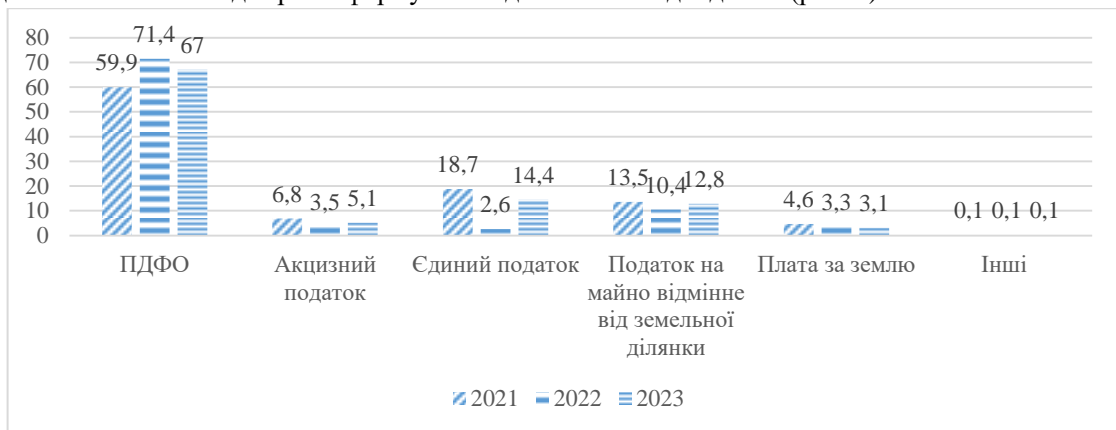

Рис. 2. Структура податкових надходжень до бюджету Дрогобицької міської територіальної громади*

*Джерело: розроблено авторами на основі [2]

Значущість ПДФО для місцевих бюджетів полягає в такому: по-перше, широке коло платників, оскільки ПДФО сплачують практично всі працездатні громадяни, що робить його масовим податком; по-друге, відносно висока ставка податку в Україні – 18 %, що є однією з найвищих серед країн Європи; по-третє, стабільність надходжень ПДФО, адже його сплачують щомісяця. Важливість ПДФО для місцевих бюджетів постійно зростає, що пов'язано з процесом децентралізації влади, в рамках якого більше повноважень та відповідальності передаються на місцевий рівень.

Отже, можемо констатувати, що фінансова децентралізація в Україні дає свої перші позитивні результати та впливає на розвиток територіальної громади за такими основними напрямками:

– соціальний вплив, який полягає в тому, що власне місцеві бюджети сприяють задоволенню соціальних потреб населення і спрямовуються на фінансування закладів освіти, зокрема шкіл, дитячих садків, професійно-технічних навчальних закладів. Це забезпечує доступність якісної освіти для всіх мешканців громади. Окрім того, місцеві бюджети спрямовуються на фінансування закладів охорони здоров'я, зокрема лікарень, поліклінік, амбулаторій. Це забезпечує доступність медичної допомоги для всіх мешканців громади. Місцеві бюджети спрямовуються на надання соціальної допомоги малозабезпеченим, пенсіонерам, інвалідам, сім'ям із дітьми, на фінансування закладів культури, зокрема бібліотек, музеїв, театрів. Це сприяє підвищенню рівня життя, культури та духовності населення;

– економічний вплив, який проявляється у використанні місцевих бюджетів для стимулювання економічного розвитку громади, зокрема через можливість проведення інвестицій для реалізації інвестиційних проєктів та надання фінансової підтримки суб'єктам малого й середнього бізнесу, які сприяють створенню нових робочих місць, підвищенню економічного потенціалу й конкурентоспроможності громади. Вагому нішу в розвитку місцевих громад посідають проблеми інфраструктури, тому місцеві бюджети спрямовуються на будівництво і ремонт доріг, мостів, освітлення, водопостачання, каналізації та інших об'єктів інфраструктури. Це сприяє розвитку економіки громади та збільшенню її привабливості для інвестицій;

– екологічний вплив – особливо актуальний в умовах сьогодення, і місцеві бюджети можуть його використовуватися для захисту навколишнього середовища, зокрема на захист атмосферного повітря для реалізації заходів щодо зменшення викидів шкідливих речовин в атмосферне

повітря, захист ґрунтів і водних ресурсів, які передбачають реалізацію заходів щодо захисту ґрунтів від забруднення та деградації, охорони водних ресурсів від забруднення та виснаження.

Висновки. Підсумовуючи подані результати дослідження, варто зауважити, що фінансова децентралізація сприятиме збільшенню ефективності управління регіонами, а також підвищить рівень відповідальності органів місцевого самоврядування перед населенням, що у підсумку позначиться на всіх сферах розвитку територіальної громади, таких як розвиток бізнесу, рівень та якість життя громадян, дотримання високих суспільних пріоритетів. У подальших дослідженнях слід сконцентруватися на пошуку напрямів зростання доходів регіональних бюджетів, підвищення їх збалансованості і стійкості, що слугуватиме фінансовою основою соціально-економічного розвитку територіальних громад.

Бібліографічний список

1. Болгар Т. М., Пачева Н. А. Місцеві бюджети в умовах децентралізації фінансових ресурсів. *Нобелівський вісник*. 2018. № 1 (11). С. 6–16.
2. Бюджет Дрогобицької міської територіальної громади. URL: <https://openbudget.gov.ua/localbudget/1355300000/info/indicators?year=2023&month=12> (дата звернення: 10.03.2024).
3. Закон України «Про місцеве самоврядування» № 1702-IX від 16.07.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 10.03.2024).
4. Катан Л. І., Качула С. В., Демчук Н. І., Павлова Д. К. Формування місцевих бюджетів в умовах реформування суспільних фінансів України. *Агросвіт*. 2020. № 3. С. 3–12.
5. Кравченко В. П., Гудим Є. М. Стан місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації. *Наукові записки*. 2017. Вип. 21. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/158807264.pdf> (дата звернення: 10.03.2024).
6. Мірошник О. Місцеве самоврядування та реформа децентралізації в умовах війни: підсумки грудня. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/mistsevesamovriaduvannia-ta-reforma-detsentralizatsii-v-umovakh-viiny-idsumky-hrudnia/> (дата звернення: 10.03.2024).
7. Онищук І. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2022 рік. URL: <https://decentralization.ua/news/16105/> (дата звернення: 17.03.2024).

8. Раделицький Ю. О. Місцеві бюджети в умовах поглиблення фінансової децентралізації в Україні: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2018. 312 с.

9. Раделицький Ю. О. Місцеві бюджети в контексті фінансової децентралізації в Україні: автореф. дис. ... д. е. н. Львів, 2019. 42 с.

Стаття надійшла 15.04.2024